

תוכן העניינים

1	מכתבים אל לוקיליוס	
	ספר תשיעי	
3	על תחלואי נפש	75
6	על לימוד חוכמה בזקנה	.76
13	על התאבדות	.77
17	על מחלות ועל ריפוי	.78
22	על תהילה	.79
26	על חירות	.80
	ספר עשירי	
29	על חסד ועל הכרת תודה	.81
35	על פילוסופיה ופחד המוות	.82
41	על שכרות	.83
	ספרים אחד-עשר–שלושה-עשר	
47	על ליקוט מידע	.84
50	על היסקי הבל	.85
58	על אחוזתו של סקיפיו אַפְרִיקְנוס	.86
62	על עושר ועל עוני	.87
70	על לימודים ועל חוכמה	.88

ספר ארבעה-עשר

- 80 על פילוסופיה וחלקיה .89
85 על מקומה של פילוסופיה בחיי אדם .90
96 על שריפת העיר לוגדונום .91
100 על חיי אושר .92

ספר חמישה-עשר

- 109 על איכות חיים .93
111 על הוראות .94
127 על התועלת של עקרונות יסוד .95

ספר שישה-עשר

- 143 על קשיים ותלאות .96
144 על ירידת הדור .97
147 על הפכפכנות הגורל .98
151 על תנחומים .99
157 על כתביו של פֶּבִּינוס פֶּפִּיריוס .100

ספרים שבעה-עשר – שמונה-עשר

- 160 על מות סֶנְקִיּוֹ קוֹרְנֵלִיוֹס .101
163 על תהילה לאחר המוות .102
169 על הסכנה בחברת בני אדם .103
170 על בריאות הגוף והרוח .104
177 על עצות לחיי שלווה .105
179 על גשמיות המידות הטובות .106
181 על קשיי החיים .107
183 על גישות לפילוסופיה .108
192 על חברות עם חכמים .109

ספר תשעה־עשר

- 196 .110 על אושר אמת
200 .111 על פילוסופיה ופולפולים
201 .112 על תיקון מידות
202 .113 על מהות המידות הטובות
208 .114 על סגנון ועל אופי
215 .115 על תשוקות כוזבות
219 .116 על שליטה עצמית
221 .117 על התפלפלות

ספר עשרים

- 229 .118 על רדיפת שררה
233 .119 על חיים בהתאם לטבע
236 .120 על הטוב ועל הטוב והיפה
241 .121 על בני אדם ובעלי חיים
246 .122 על ההופכים יום ללילה ולילה ליום
250 .123 על מאבקי הנאה ומידות טובות
254 .124 על הטוב המושלם

259 נספח: מובאות מספר עשרים ושניים

261 פירושים

330 ביבליוגרפיה נבחרת

333 מפתח אישים ומקומות

לתפנוקים נרכש הכול בעמל ובדאגה. 16. נשתמש נא במתנת הטבע, נמנה אותה עם הגדולות בברכות, ומעל לכול נכיר לו תודה על כך שכל הנדרש מתוך הכרח מתקבל בלי מיאוס. היה בטוב.

מכתב 120

על הטוב ועל הטוב והיפה

סנקה ללוקיליוס ברכות,

1. מכתבך נגע בשאלות קטנות רבות, אבל התרכז בעיקר בשאלה אחת ואותה ביקש לכאר, איך הגיע אלינו הידע על הטוב ועל הטוב והיפה. שני אלה, לדעת אסכולות אחרות, שונים, לדעת האסכולה שלנו, נפרדים. 2. אומר לך במה העניין. אחדים חושבים שטוב הוא מה שמועיל. על כן הם מכנים בתואר הזה גם עושר, סוסים, יין, נעליים – כה גדולה אצלם זילות הטוב ולדרגת שפלות כזאת ירדה. הם חושבים לטוב ויפה מה שההיגיון קובע לחובה נכונה, כמו לטפל באהבה באב בזקנתו, לסייע לידיד בעוניו, לגלות אומץ במלחמה, נבונות ומתינות בהבעת דעה. 3. אנחנו רואים באלה שניים, אבל משורש אחד. אין טוב אלא אם הוא טוב ויפה, הטוב והיפה הוא בהכרח טוב. מיותר בעיני להוסיף מה ההבדל ביניהם, מכיוון שאמרת זאת לעתים קרובות. אומר רק דבר אחד: דבר אינו נראה טוב בעינינו אם יכול מישהו להשתמש בו לרעה. אתה רואה מה רבים המשתמשים לרעה בעושר, באצולה, בכוח. עכשיו אשוב אל העניין שביקשת שידובר בו, איך הגיע אלינו הידע הראשון של טוב ושל הטוב והיפה.

4. זאת הטבע לא יכול היה ללמד אותנו. הוא נתן לנו זרעי ידע, שנתקל מישהו במקרה במראה המידות הטובות. לי נראה שמסיקים זאת מהתבוננות ומהשוואה של דברים חוזרים ונשנים. הפילוסופים שלנו סבורים שהטוב והיפה והטוב נתפסים באנלוגיה. למילה הזאת

העניקו חוקרים לטינים אזרחות, על כן אינני חושב שיש להרשיעה ולסלקה, אלא צריך לקבלה למדינה. אשתמש אפוא במילה הזאת לא רק כמילה שהתקבלה אלא כמילה הנמצאת בשימוש. אבאר מהי אנלוגיה. 5. אנחנו יודעים מהי בריאות של גוף ועל פיה היסקנו שיש גם בריאות של נפש. אנחנו יודעים שיש כוחות לגוף ומהם היסקנו שיש גם חוזק לנפש. מעשי נדיבות כלשהם, מעשי חסד אנושי, מעשי אומץ הדהימו אותנו ואנחנו מתפעלים מהם כאילו הם מושלמים. מלוות אותם מגרעות רבות נסתרות בחזות של מעשה נעלה כלשהו ובזוהרו. מהמגרעות התעלמנו. הטבע מצווה עלינו להעצים שבחים של מה שראוי לשבח, ואין איש שאינו משבח תהילה מעל ומעבר לאמת. 6. פבריקיוס דחה את זהבו של פירוס וחשב כי נעלה על מלכות היא היכולת לבזו לאוצרות מלך. אותו פבריקיוס, משהבטיח לו רופאו של פירוס להרעילו, הזהיר את פירוס להישמר מקשר. היתה זאת סגולתה של אותה רוח שלא נוצחה בזהב, שברעל לא ניצחה. אנחנו מעריצים את האיש הגדול שלא היטו אותו הבטחות המלך גם לא הבטחות אויביו, שדבק בטוב, ומה שקשה מכול, במלחמה היה נקי כפיים, האמין שיש מעשים שאסור לעשותם גם לאויב, שבעוניו הרב, עוני שהיה לו לתהילה, דחה עושר כשם שדחה רעל. הוא אמר לפירוס: "חיה הודות לחסדי, שמח במה שעד עתה כאב לך, שאת פבריקיוס אי־אפשר לשחד!".

7. הורטיוס קוקלס לבדו חסם את הגשר הצר וציווה על אנשיו להרוס את נתיב נסיגתו ובלבד שתחסם דרכו של האויב. זמן רב הדף את לחצי התוקפים עד אשר נעקרו קורות הגשר והתמוטטו בשאון גדול. הביט לאחור, ראה שניצלה מולדתו מסכנה בזכות הסתכנותו, קרא: "בואו, בואו כל הרוצים לרדוף אחרי בדרך הזאת!" וקפץ לנהר, משתדל לצאת חמוש מאפיקו הסוער לא פחות מלצאת בחיים. הוא שמר על כבוד נשקו המנצח ושב בשלום כאילו עשה דרכו על גשר. 8. מעשים כאלה ודומיהם הציגו בפנינו מראה של אומץ ומידות טובות. אוסיף גם מה שאולי מתמיה: לפעמים מגרעות מציגות מראה של טוב ויפה ומאירות את הנעלה בניגודו. הרי יש, כפי שאתה יודע,

מגרעות שכנות למידות טובות, ולפעמים יש חזות של יושר גם למושחת ולמכוער. כך הפזרן מעמיד פני נדיב, אף כי גדול ההבדל בין היודע לתת ואינו יודע לחסוך. יש רבים, אני אומר, שאינם נותנים אלא משליכים. אינני מכנה נדיב את מי שזועם על כספו. התרשלות מחקה נעימות הליכות, פראות – אומץ. 9. הדמיון הזה מאלץ אותנו לבחון ולהבחין בין הקרובים למראית עין, אך השונים למעשה מאוד זה מזה. כאשר צפינו באנשים שזכו למוניטין הודות למעשה מצוין שעשו, התחלנו לציין מי עשה מעשה כלשהו בנפש נדיבה ובדחף התלהבות גדול, אבל פעם אחת. ראינו איש אחד אמיץ במלחמה, פחדן בענייני ציבור, נושא באומץ את עוניו, בצורה מבישה את חרפתו. שיבחנו המעשה, בזנו לאיש. 10. ראינו איש אחר הנהוג בנעימות בידידיו, במתינות באויביו, מנהל ענייניו הציבוריים והפרטיים בהקפדה ובנאמנות, אינו חסר סבלנות במה שחובה לסבול, נבונות במה שחובה לעשות. ראינו כי בעת הצורך תרם ביד רחבה, מתמיד ועקשן בעת הצורך לעמול ושולט ברוחו בלאות הגוף. הוא היה עקבי תמיד וטוב לא רק בשיקוליו אלא הודות להרגליו יכול לא רק לפעול ביושר, אלא גם לא לפעול אלא ביושר.

11. הבנו שלאיש הזה מידות טובות מושלמות. חילקנו אותן לחלקים: צריך לכבוש תאוות, לרסן פחד, לחזות מראש את הנחוץ לעשות, להחזיר מה שחובה להחזיר. הבנו שהמידות הטובות הן מתינות, אומץ, נבונות, צדק, ולכל אחת מהן מסרנו תחום משלה לפעולתה. על סמך מה הבנו את המידות הטובות? האיש הציג אותן לפנינו בתכונותיו: סדר, הוד, עקביות, תיאום הדדי של כל הפעולות וגדולת נפש העולה על הכול. מכאן הבנו מה הם חיים מאושרים, הזורמים בנחת ושולטים בעצמם. 12. איך הדבר הזה עצמו התגלה לי? אומר לך. האיש המושלם ההוא, שהשיג את המידות הטובות, מעולם לא גינה את הגורל, מעולם לא התייחס בעצב למקריות פוגעת, מאמין שהוא אזרח וחייל של תבל קיבל על עצמו את תלאותיו כאילו הצטווה. לכל אשר קרה לא התייחס בזלזול כרעה שנחתה עליו במקרה, אלא כמו מטלה שהוטלה עליו. הוא אמר: "זה שלי, יהיה אשר יהיה. הוא קשה, הוא

מעיק, נשקיע בו עמלנו".¹³ הכרחי אפוא שייראה גדול מי שמעולם לא נאנח בימים רעים, מעולם לא התלונן על גורלו. הבהיר את עצמו לרבים, האיר כמו אור במחשכים, היפנה אליו את אהדת הכול, כי היה שלֵו ונעים הליכות, נוהג בצדק וכה במידה בענייני אדם ואל.¹⁴ היתה לו נפש מושלמת, שהגיעה אל פסגתה, שאין דבר מעליה זולת בינת אל, שזלגה בחלקה אל לבו האנושי. הלב הזה גדולה אלוהותו בשעה שהוא הוגה במותו ויודע שהאדם נולד כדי להשלים במוות את חייו, שגופו אינו בית אלא אכסניה. אכן אכסניה לשהות קצרה, שחובה לעזובה לכשתיוכח שאתה מכביר על מארחיך.

¹⁵ לוקיליוס היקר, ההוכחה החותכת, לדעתי, שנפש באה ממקום רם יותר, אם היא סבורה שנחותים ומוגבלים הם התנאים שבהם היא חיה, אם אין בה פחד לעזוב. הרי היא יודעת לאן תלך וזוכרת מאין באה. האם איננו רואים מה רבים הייסורים המענים אותנו, מה מעט מתאים לנו הגוף הזה? ¹⁶ פעם אנחנו מתלוננים על הראש, פעם על הבטן, פעם על חזה ועל גרון, פעם מענים אותנו שרירים, עכשיו הרגליים. עכשיו זה שלשול, עכשיו זאת נזלת, לפעמים עודף דם, לפעמים חוסר. אנחנו מותקפים מפה ומשם ונדחפים החוצה. כך קורה לגרים בביתו של אחר. ¹⁷ אבל אנחנו, אף כי גוף כה מתכלה נפל בחלקנו, שואפים לא פחות אל הנצח ומקווים שיאריכו ימינו ככל שתארך תוחלת ימי אדם, בשום כסף לא די לנו, בשום שררה. מה יכול להיות חצוף מזה, מה טיפשי יותר? דבר אינו די לעומדים למות, או נכון יותר לגוועים ומתים כבר. מדי יום אנחנו קרבים אל יומנו האחרון, ושעה אחר שעה דוחקת אותנו אל המקום שממנו ניפול. ¹⁸ ראה איזה עיוורון פוגע בבינתנו: מה שאני קורא עתיד כבר קורה גם קורה עכשיו ובחלקו הגדול כבר קרה. הזמן שחיינו נמצא כבר באותו המקום שהיה לפני שחיינו. אנחנו טועים לירוא את יומנו האחרון, כאשר כל יום מקרב אותנו אל המוות. לא הצעד ההוא שכשלנו בו יצר עייפות, הוא רק הצהיר עליה. הגיע אל המוות יומנו האחרון, אבל מקרבים אותנו אליו הימים כולם. קוטף אותנו המוות, לא חוטף. על כן נפש גדולה, המודעת לטבעה הטוב יותר,

משתדלת לנהוג ביושר ובקפדנות בעמדה שהוצבה, אינה רואה במה שסובב אותה את שלה אלא משתמשת בו כמו בהלוואה, כמו תייר הממהר לדרכו. 19. בראותנו אדם אשר לו יציבות כזאת, הלא נתרשם שלפנינו מראה של טבע בלתי רגיל? במיוחד אם היציבות הזאת, כפי שאמרתי, מוכיחה גדולת אמת? לאמת קיום תמיד, שקר אינו מאריך ימים. אנשים אחדים הם חליפות כמו וְטִינְיוֹס, חליפות כמו קְטוּ. לפעמים קוריוס אינו מחמיר דיו בעיניהם, פְּבְּרִיקְיוֹס עני דיו, טוֹפְרוֹ חסכן דיו ומסתפק בזול ובמועט. לפעמים הם מתחרים עם ליקיניוס בעושרו, עם אֶפִּיקְיוֹס בסעודות, עם מִיקְנֶס בעינוגיו. 20. ההוכחה הניצחת לבניה רעה היא אי־יציבות ותעיייה מתמדת בין חיקוי מידות טובות ואהבת מגרעות.

תכופות היו לו מאתיים עבדים,
 תכופות עשרה, פעם יספר גדולות על מלכים
 ושליטים, פעם יאמר: "די לי בשולחן תלת־רגליים,
 בקומץ מלח נקי, בטוגה להגנה מקור,
 גם אם גס הברד". אם תיתן מיליון לצנוע הזה
 המסתפק במועט, חמישה ימים יחלפו –
 פרוטה לא תהיה לו.

21. יש רבים כאלה כמו האיש שהוֹרְטִיוֹס פֶּלְקוֹס מתאר, הפכפכים תמיד, אפילו לעצמם אינם דומים, כה הפוכות הדרכים שבהן הם תועים. רבים, אמרתי? מדויק יותר, כמעט כולם. אין איש שלא ישנה יום־יום תוכניתו ונדריו. פעם רוצה אישה, פעם מאהבת, פעם רוצה למלוך, פעם נוהג כנקלה בעבדים, פעם מתנשא ומעורר שנאה, פעם מצטנע יותר מענווים וצנועים באמת, עכשיו הוא מפזר כספים, עכשיו גוזל. 22. זאת ההוכחה הניצחת לנפש חסרת תבונה, פעם היא אחת ופעם אחרת, ומה שבעיני אין מכוער ממנו, אינה דומה לעצמה. דע כי דבר גדול הוא לשחק איש אחד. מלבד החכם איש אינו משחק תפקיד אחד, לשאר פנים רבות. פעם אנחנו נראים לך

מסתפקים במועט ומחמירים, פעם פזרנים וקלי דעת. אנחנו מחליפים מסכות, שבים ועוטים אחת שונה מזאת שפשטנו. אני מבקש ממך, שאת התפקיד שהתחלת לעצב בתחילת ימיך התמד בו עד סופם, דאג שיוכלו לשבח אותך או לכל הפחות להכיר. מישהו שראיתי אתמול אפשר לומר עליו בצדק: "מי זה האיש הזה?", כה גדול השינוי.

היה בטוב.

מכתב 121

על בני אדם ובעלי חיים

סנקה ללוקיליוס ברכות,

1. תתבע אותי למשפט, אני יודע, לכשאציג בפניך שאלונת שכבר דשנו בה זמן רב. שוב תקרא: "מה לזה ולמוסר?". קרא, אם תרצה, אבל קודם אציג בפניך אחרים שעמם תבוא למשפט, פוסידוניוס וארכידימוס (הם קיבלו את ההזמנה לדין), ואחר כך אומר: לא כל מה שנוגע למוסר מעצב מוסר טוב. 2. דבר אחד שייך לתזונה, אחר לפעילות, אחר לביגוד, אחר ללמידה, אחר להנאה. כל אלה מתייחסים אמנם לאדם, גם אם לא כולם עושים אותו טוב יותר. יש דברים המשפיעים על מוסר בדרך אחת, יש באחרת. אחדים מתקנים אופי ומסדירים, אחרים חוקרים את טבעו ומקורו. 3. כאשר אני שואל למה הטבע יצר אדם, למה יצר אותו נעלה על בעלי חיים אחרים, אתה סבור שהשארתי מאחורי את העיון במוסר? טעות! איך תדע מהי ההתנהגות שצריך לאמץ אם לא תמצא מה מצוין לאדם, אם לא תחקור את טבעו? אז תבין לבסוף, לכשתלמד, מה עליך לעשות, ממה להימנע.

4. אתה אומר: "אני רוצה ללמוד איך להתאוות פחות, לפחוד פחות. עקור ממני אמונות שווא, למד אותי שהבל וריק הוא מה שמכונה 'אושר', שבקלות אפשר להוסיף אליו הברה אחת". אמלא